

I. С. Рубельаспірант кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський державний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

КРИТЕРІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто критеріальний підхід до визначення стану сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Зазначено, що візуальна культура є важливим складником загальної культури особистості і необхідною передумовою її входження в соціокультурний простір. Візуальна культура розглядається як особистісне новоутворення, що ґрунтується на системі зорових та уявних образів, які мотивують майбутніх учителів образотворчого мистецтва до сприйняття, осмислення та здійснення культуротворчої діяльності в галузі образотворчого мистецтва та медіамистецтв, орієнтують їх на власний розвиток та досягання успіху в художньо-педагогічній діяльності. Метою статті є виокремлення критеріїв і показників візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, за якими оцінювалися визначені компоненти означеного феномена. Стан сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за мотиваційним компонентом оцінювався спонукальним критерієм із такими показниками: наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності; наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності. З метою діагностування стану сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки за когнітивним компонентом обрано знаннєвий критерій, що містить такі показники: обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва; обізнаність із медіаосвітними засобами навчання. З метою вимірювання естетичного компонента обрано суб'єктивний критерій із такими показниками, як наявність візуального мислення і креативності. З метою діагностування стану сформованості візуальної культури у майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки за оцінним компонентом обрано аналітичний критерій із такими показниками, як наявність інтерпретаційних вмій і здатність до художньо-творчої оцінки творчих продуктів. Перспективами подальших розвідок є розроблення експериментальної методики формування визначених показників візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти.

Ключові слова: візуальна культура, компоненти, критерії, показники візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Постановка проблеми. Візуальна культура є важливим складником загальної культури особистості і необхідною передумовою її входження в соціокультурний простір. Це зумовлено тим, що в сучасному інформаційному світі візуалізація дедалі більше домінує, а, отже, людина має вмійти не лише сприймати візуальні образи, а й аналізувати, оцінювати, порівнювати їх, що значною мірою сприятиме здійсненню нею творчої діяльності. Тобто формування візуальної культури стає важливим завданням професійної підготовки майбутніх учителів, які, своєю чергою, в подальшому мають підготувати учнів, здатних розуміти і сприймати довколишній світ на емоційно-почуттєвому рівні. До визначення стану сформованості візуальної культури образотворчого мистецтва доцільно застосувати критеріальний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У довідниковій літературі поняття «критерій» (у перекладі з грецької *kriterion* – «засіб судження,

переконавання, міра») розглядається по-різному: мірило, оцінка предмета чи явища [1, с. 196]; ознака, на підставі якої робиться оцінка, визначення чи класифікація; мірило для визначення оцінки предмета чи явища [2, с. 149]; засіб для вирішення, судження, рівень досягнень, який визначається за ступенем наближення до мети [3, с. 483]; підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило істинності, вірогідності людських знань, їх відповідності об'єктивній дійсності, встановлені значення параметрів та характеристик [4, с. 588].

Критерії, як наголошує С. Іванова, мають бути об'єктивними та включати найсуттєвіші, основні сутнісні ознаки досліджуваного явища, а також відображати динаміку вимірюваної якості в просторі та часі й розкриватися через низку показників, за інтенсивністю прояву яких можна стверджувати про більший чи менший рівень вираженості конкретного критерію [5, с. 152].

Важливими складниками критерію, що характеризують його зміст, за Т. Осиповою, виступають показники, сукупність яких формує певний критерій, що описує рівень досліджуваного явища [6, с. 270–271]. У довіднику української мови поняття «показник» визначено як «свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати певної роботи, процесу; факти про досягнення в чому-небудь» [7, с. 10].

Мета статті. Метою статті є виокремлення критеріїв і показників візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, за якими оцінювалися визначені компоненти означеного феномена.

Виклад основного матеріалу. Візуальну культуру розглядаємо як особистісне новоутворення, що ґрунтується на системі зорових та уявних образів, які мотивують майбутніх учителів образотворчого мистецтва до сприйняття, осмислення та здійснення культуротворчої діяльності в галузі образотворчого мистецтва та медіамистецтв, орієнтують їх на власний розвиток та досягання успіху в художньо-педагогічній діяльності.

На підставі вищезазначеного у структурі візуальної культури виокремлено мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний компоненти. Опишемо критерії і показники, за якими оцінювався кожен з обраних компонентів.

Стан сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за мотиваційним компонентом оцінювався спонукальним критерієм із такими показниками: наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності; наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності.

Означений критерій спрямований на вмотивування студентів до пізнання у сфері образотворчого та візуального мистецтва, до особистісного зросту в окреслених сферах, культурно-естетичного розвитку і здійснення професійної художньо-педагогічної діяльності, а також спонування до власної самореалізації через образотворче та візуальне мистецтво.

Першим показником спонукального критерію виступає «наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності», вибір якого зумовлений тим, що професія вчителя образотворчого мистецтва передбачає професійну спрямованість і зацікавленість у глибоких знаннях з образотворчого, сучасного та візуального мистецтва, володіння педагогічною технікою і використання технік візуального подання інформації, розроблення та здійснення культуротворчих проектів і заходів, які спрямовані на виховання та дотримання загальнолюдських цінностей і надбань різних течій візуальної культури, позитивне ставлення до оволодіння професійними навичками та прийомами діяльності вчителя образотворчого мистецтва у сфері візуальної культури та мистецтва.

Із філософської позиції поняття «культуротворчість» розглядається як осмислене дієве буття індивіду та суспільства в історичному контексті, що породжує нові культурні форми, сенси, цінності і поєднує та інтерпретує вже сформовані раніше досягнення людства [8]. Така наукова позиція близька до започаткованого дослідження, оскільки, за визначенням учених (К. Албуханова-Славська, Л. Божович, Г. Костюк, С. Максименко, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), наявність мотивації спрямовує будь-яку діяльність: пізнавальну, навчальну, професійну, а отже, й культуротворчу. З огляду на це вважаємо за необхідне формувати у студентів мотивацію реалізовувати свій творчий потенціал через культуротворчу діяльність (створення творчих робіт, підбір робіт, організація виставок і конкурсів, оздоблення дитячих майданчиків та ін.), що активізуватиме в них особисту культурну позицію, а також формуватиме їхню візуальну культуру.

Іншим показником означеного критерію обрано «наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності». Л. Рибалко вважає, що мотив досягнення реалізується особистісно з метою самовдосконалення, а також у соціальному ствердженні (репутація, авторитет, визнання в колективі, престиж та лідерство) [9]. На нашу думку, вмотивованість студентів на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності сприятиме їхній цілеспрямованій діяльності в галузі образотворчості та візуальної культури через створення власних творчих продуктів, їх презентацію, а також професійну реалізацію, що виражатиметься в стимуляції інтересу підростаючого покоління до реалізації освітніх і творчих цілей, а отже, формуватиме візуальну культуру.

Наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва реалізується через розвиток творчої активності, в осягненні і застосуванні видів і методів візуальної культури, пошуку студентами кращих методів педагогічної діяльності формування візуальної культури, пошуку нового сенсу у відомих і невідомих фактах візуальної культури та мистецтва, прагненні досягти високих результатів у професійній діяльності.

З метою діагностування стану сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки за когнітивним компонентом обрано знаннєвий критерій, що містить такі показники: обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва; обізнаність із медіаосвітніми засобами навчання.

Вибір показника «обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва» зумовлений необхідністю набуття розширення майбутніми вчителями образотворчого мистецтва знаннєвої

бази щодо формування візуальної культури та розширення гама емоційно-почуттєвих переживань у процесі сприйняття її об'єктів, вивчення феномена візуального образу і природи візуального мистецтва, основи семіотики візуальних мистецтв; основних наукових доробок у вивченні візуальних мистецтв, вивчення видів і жанрів візуальних мистецтв, основних етапів розвитку світового візуального мистецтва, створення візуальних продуктів у вигляді проєктів і в матеріалі.

Ю. Горценко проаналізовано показники знань невого критерію з позиції обізнаності естетичних цінностей, і хоча авторка вивчає розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, результати досліджень є цікавими для започаткованого дослідження, зокрема це: підвищення рівня обізнаності з жанрів мистецьких творів різних видів, знайомство з представниками хореографічного, образотворчого, музичного, екранного, театрального та літературного мистецтв, видатними архітекторами, фотохудожниками, цирковими артистами, ознайомлення студентів із відомими всьому світу творами мистецтва [10].

На нашу думку, саме обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва допомагатиме майбутнім учителям образотворчого мистецтва цілісно сприймати й поєднувати різні види мистецтв минулих часів із доробками та досягненнями у візуальній і технологічній сферах сучасності, що сприятиме формуванню візуальної їхньої культури під час професійної підготовки.

Іншим показником означеного критерію виступає «обізнаність із медіаосвітніми засобами навчання», вибір якого пов'язаний з активізацією позиції студентів щодо: самовиховання й самоосвіти в галузі новітніх технологічних, медійних розробок візуальної культури і мистецтва, орієнтування їх на розширення та поглиблення своїх знань у досягненнях візуального мистецтва, програмних продуктів та медійних засобів; набуття вмінь аналізувати ціннісно-змістове навантаження у надбаннях сучасної візуальної культури; формування методичних навичок використання медіазасобів в освітньому процесі.

В аспекті започаткованого дослідження цінним є твердження А. Лановенко [11, с. 80], що засоби мультимедіа в освітньому процесі завдяки багатоканальності і полімодальності подання інформації допомагають студентам в організації власної освітньо-пізнавальної діяльності, забезпечують розвиток їхніх творчих здібностей. Уважаємо, що саме обізнаність із медіаосвітніми засобами навчання допоможе студентам у пошуковій, самостійній роботі, процесі самовдосконалення власного естетичного, мистецького, візуального і педагогічного потенціалу, а також формуватиме в них візуальну культуру.

З метою вимірювання естетичного компонента обрано суб'єктивний критерій із такими показниками, як наявність візуального мислення і креативності.

Показник «наявність візуального мислення» передбачає розвиток у студентів навичок візуального сприйняття площинної, просторової та кольорової інформації, пізнання досягнень світового, національного, регіонального рівнів візуальної культури, використання надбань візуальної культури різних видів і форм у змісті освіти образотворчого мистецтва, набуття загальних уявлень про сучасні візуальні технології, розвиток у них здатності до адекватного відображення дійсності та творчого перетворення візуальних образів, шаблонів, концепцій.

Іншим показником суб'єктивного критерію є наявність креативності. Креативність (англ. *creativity*) визначається як творчі можливості, здатності людини, що мають прояв у мисленнєвій і почуттєвій сфері, у спілкуванні й окремих видах діяльності, характеризують особистість загалом або її окремі сторони як продукти діяльності та процес їх створення [12, с. 480].

В аспекті започаткованого дослідження наявність креативності є важливим показником сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, оскільки є аналогом творчих здатностей особистості, що перетворює знання, факти, речі завдяки уяві та фантазії, створює нові візуальні образи на підґрунті відомого матеріалу, а також на основі абстрактних, символічних, авангардних, безпредметних образів, ґрунтуючись на наочності, здатний ефективно відображати практично будь-які категоріальні відносини [13, с. 83].

С. Симоненко вважає, що візуально-мисленнєвий образ (образ-концепт) є образом творіння, де присутні елементи творчості в його виникненні, а наочність образу витікає зі сфери реконструкцій і конструювання (моделювання, перетворення, трансформації), тобто на базі креативності [14]. Інакше кажучи, важливими є знання щодо різних видів мистецтва у майбутніх учителів образотворчого мистецтва, водночас вміння оперувати логічними фактами та емоційно-почуттєвими образами, а також вільно утворювати нові образні форми належить саме до креативності, яка дослідниками (М. Акімова, К. Гуревич та ін.) розглядається з позицій поєднання інтелектуального розвитку, а також особистісних рис людини, її вмотивованості, свободи та гнучкості мислення [13, с. 173].

Отже, наявність креативності в започаткованому дослідженні є важливим показником суб'єктивного критерію, що свідчить про інтелектуальну та емоційну сформованість візуальної культури у майбутніх учителів образотворчого мистецтва,

адже цей показник є системним у розвитку й освіти особистості.

З метою діагностування стану сформованості візуальної культури у майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки за оцінним компонентом обрано аналітичний критерій із такими показниками, як наявність інтерпретаційних вмінь і здатність до художньо-творчої оцінки творчих продуктів.

Вибір показника «наявність інтерпретаційних вмінь» зумовлений тим, що для якісного формування візуальної культури важливими є розвиток якості особистості не тільки сприймати візуальні об'єкти, явища, факти тощо, а й уміти: прочитати їхні знаки, підтекст, критично ставитися до сприйняття цих фактів; поєднувати художні, мистецтвознавчі і педагогічні знання; свідомо планувати і використовувати види візуального мистецтва в освітньому процесі (демонстрація рішень у вигляді проектів і презентацій); інтерпретувати освітні завдання з використанням фактів і об'єктів візуальної культури.

Інтерпретація – це операція розуміння, яка тісно пов'язана з різними видами пояснення [15]. Варто підкреслити, що питання інтерпретації художніх творів окремих видів мистецтв розкривалась у роботах таких учених: Л. Бутенко, І. Гринчук, О. Колоянова, В. Крицький, О. Ляшенко, Т. Панасенко, О. Полатайко, О. Плотницька, О. Рудницька, С. Соломаха, О. Шикирінська, О. Щолокова. Зокрема, О. Колоянова підкреслює відмінність інтерпретаційної та аналітичної діяльності щодо інтерпретації художніх творів. Ми погоджуємось із цією думкою, оскільки авторка вважає інтерпретацію поєднанням пошуків сенсів, діалогу з автором, традицією та самим собою з аналітичною діяльністю, що передбачає використання законів мистецтвознавчого аналізу [16].

Вважаємо, що саме наявність інтерпретаційних вмінь є необхідною якістю студента і майбутнього професіонала, адже такі вміння потребують досвіду, гнучкості почуттів і мислення, навичок мистецтвознавчого аналізу творів, пошукової роботи, відкритості до новітніх досягнень і поєднання їх зі світовими людськими та культурними цінностями, що формуватиме гармонійну особистість зі сформованою візуальною культурою.

Ще одним показником аналітичного критерію виступає «здатність до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів», вибір чого зумовлений тим, що сформованість візуальної культури є сукупністю навичок у майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприймати, інтерпретувати, створювати творчі продукти, а також цей показник пов'язаний зі здатністю на професійному рівні їх оцінювати на художньо-естетичних засадах. У такому процесі важливим є знання мистецтвознавчого аналізу творів, виховання у

студентів навичок критичного ставлення до власних досягнень, розвитку у них умінь і навичок для здійснення аналітичної діяльності щодо творчих досягнень світового, національного, місцевого, індивідуального рівнів, що створить умови для формування візуальної культури в майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, доходимо висновку, що критеріями оцінки сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступають спонукальний (показники: наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності; наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності), знаннєвий (показники: обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва; обізнаність із медіаосвітніми засобами навчання), суб'єктивний (показники: наявність візуального мислення і креативності) і аналітичний (показники: наявність інтерпретаційних вмінь, здатність до художньо-творчої оцінки творчих продуктів) критерії. Перспективами подальших розвідок вважаємо розроблення експериментальної методики формування визначених показників візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Философский словарь / под ред. М. Розенталя, П. Юдина. 2-е изд. М.: Политиздат, 1968. 432 с.
2. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. 448 с.
3. Жмуров В.А. Большая энциклопедия по психиатрии. 2-е изд. М.: Джангар, 2012. 864 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додат. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.П. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Іванова С.В. Критерії та показники розвитку професійної компетентності вчителів біології в закладах післядипломної педагогічної освіти. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. Житомир, 2010. Вип. 52. С. 152–156.
6. Осипова Т.Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва: монографія. Одеса: вид. Букаєв В.В., 2015. 412 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства / за ред. І. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8. 343 с.
8. Леонтьева В.И. Образование как феномен культуротворчества. Социс, 1995. N 1. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/348/909/1219/017.LEONTIEVA.pdf>

9. Рибалко Л.С. Виявлення мотиваційно-ціннісної спрямованості майбутнього вчителя на саморозвиток. URL: http://www.ic.ac.kharkov.ua/nauk_gob/nauk_vid/rio_old_2017/vh/v27/27.pdf
10. Горщенко Ю. Обґрунтування експериментально-дослідної роботи з розвитку естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/1615/1/Obgruntuвання%20eksperymentalno-doslidnoi.pdf>
11. Лановенко А.О. Організаційно-педагогічні умови формування ключових компетентностей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами мультимедіа: методичні рекомендації / за заг. ред. доктора пед. наук, проф. Р.С. Гуревича. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. 115 с.
12. Большой психологический словарь./ под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. Изд 4 расшир. «АСТ», 2009. 1374 с.
13. Акимова М.К., Гуревич К.М. Психологическая диагностика: Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2008. 652 с.
14. Симоненко С.М. Креативність як основна функція візуального мислення. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12084441.pdf#page=35>
15. Полатайко О. Формування художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики у процесі інтерпретації творів мистецтва: автореферат. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/9937/1/Polataiko.pdf>
16. Колоянова О.Г. Методика формування готовності студентів до інтерпретації творів образотворчого мистецтва. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/22158/1/Koloyanova.pdf>

Rubel I. A criteria approach for determining levels of formation of future fine arts teachers' visual culture

The article considers the criteria approach for determining the state of formation of future fine arts teachers' visual culture. It is noted that visual culture is an important element of general culture of a person and it's a necessary precondition for their ingoing into the socio-cultural space.

Visual culture is considered as a person's growth based on a system of visual and imaginary pictures that motivate future fine arts teachers to perceive, comprehend and carry out cultural activities in the field of fine arts and media arts, direct them to their self-development and achieving success in artistic and pedagogical activity.

The purpose of the article is to identify the criteria and indications of future fine arts teachers' visual culture, which evaluated certain components of the phenomenon. The state of formation of future fine arts teachers' visual culture based on motivational component was evaluated as an inductive criterion with the following marks: the presence of motivation for the realization of cultural activities; the existence of motivation for achieving success in the artistic and pedagogical activity.

In order to diagnose the state of formation of future fine arts teachers' visual culture during their professional training based on the cognitive component, the knowledge criterion is selected that includes such marks as: having wide knowledge of a wide range of visual art types; the awareness of media educational means.

To measure the aesthetic component, a subjective criterion is selected with such marks as presence of visual thinking and creativity.

In order to diagnose the state of formation of future fine arts teachers' visual culture during their professional training, an analytical criterion is selected with such marks as the existence of interpretive skills and the ability to artistic and creative evaluation of art products.

The possibilities of further explorations are the development of an experimental methodology for the formation of definite marks of future fine arts teachers' visual culture in the educational process of higher education pedagogical institutions.

Key words: *visual culture, components, criteria, marks of future fine arts teachers' visual culture, culture-making activity, creativity.*